

I. ARTCOLE ȘI STUDII

Prof. univ. dr. CONSTANTIN ERETESCU

Interdicția de a privi Semnificația unui tabu

Interdicția de a privi un om, de a privi într-o anumite direcție, îndeosebi înapoi, de a te uita la un obiect, de a deschide o cutie, cameră etc. este cunoscută din cele mai vechi timpuri în mitologia și credințele tuturor popoarelor. Ea este parte a unui ansamblu de tabuuri care reglementează relațiile interumane, relațiile dintre individ și lumea înconjurătoare și, nu în ultimul rând, relațiile dintre om și divinitate. Folclorul încorporează prohibiția în nenumărate opere literare epice.

Comportamentul uman în societate este reglementat de norme care se cer respectate. Unui individ nu-i este permis orice. Nu numai atât. El este constrâns de societate să săvârșească acte conforme unor situații cu caracter general. Roy Wagner, autorul articolului „Taboo“ din *The Encyclopedia of Religion* (Editor principal Mircea Eliade, Vol. 14, Mac Millan Publishing Company, New York, 1986, p. 233-236) ilustrează cazul unui astfel de comportament indus prin regulile care guvernează

Foto: Colecția P. Bilțiu, Stănă, Borșa, 1972

doliu. Prohibițiile privitoare la doliu cuprind interdicția de a vorbi despre cel decedat, de a-i rosti numele, perioade de reclusiune la care sunt supuși văduvele sau văduvii, interdicția de se spăla, împodobi, bărbieri, îndatorirea de a purta haine de un anumit tip etc. Restricțiile, multe și complexe, sunt impuse în funcție de sexul persoanei, statutul ei social, civic etc. Tabuurile sunt canalele care indică fiecărui individ ceea ce-i este permis și ce nu. Ele nu sunt atât obstacolele care îl împiedică să

Și m-ai blestemat cu foc
Să n-am în lume noroc.

4360

„Frunză verde busuioc,
Ardă-te focu' noroc,
Că n-ai crescut pe-al meu
loc,
Nu știu ce nu ți-a priit
Că de la mine-ai fugit
Nicidecum cât oi hori
La noroc nu m-oi gândi
Iată-te-ai norocul meu
Cum îl beau boii-n părau
Și vacile la halău.
Și iată tihneala mea
Cum o beau boii-n vâlcea,
Vacile la fântâna.
Maică, norocuțu meu
L-au băut boii-n părau.
Nu știu boii l-au băut
Ori poate nu l-am avut.
Măi, copile, bănuie
Eu noroc ți-am răsădit.

4361

Peste toate satele
Îi senin ca laptele
Numai peste satul meu
Nu știu, ceață-i ori nor greu
Ori dor de la badea meu
Maică din cileghiul tău
Eu am avut noroc mai rău
Nu știu porcii l-au mâncat
Ori Dumnezeu nu mi-a dat
Ori maică m-ai blestemat
Să n-am parte de-al meu
sat.

4362

Auzi, mamă, păsările
Cum îmi cântă patimile
Păsărucă, păsărucă
Du-te în pădure, te culcă
Du-te-n pădure-n părau
Nu sta tot pe capul meu
Și-mi cântă tot de noroc rău
Oi prinde-a te blăstăma
Să-ți pice penele tale.

**Scoate bârna din ochiul tău și apoi să vezi
gozu din ochiul altuia.**

4363

Printre pomi și printre poame
Să cobori ruptă de foame
La pârau de apă rece
Să cobori ruptă de sete
Nici așa nu te-oi lăsa
Mai tare te-oi blăstăma
Când îi vrea puii să-i scoți
Ți i-o mânca corbii toți

4364

Frunză verde de pelin
Ce mi-ești, cucule, hain?
De cânti sara jumătate
Și-apoi zbori în altă parte,
Cucule, pasăre sură
Mușca-ți-aș limba din gură
Vara vii, vara te duci
Când îs dragostele dulci
Cântă-mi mie încă-o dată
Că mi-i mintea tulburată
Cântă-n dreapta mea cu foc
Să am parte de noroc
Cântă-n fața mea cu drag
Că ți-am dat frunza din fag
Și să nu fiu tot pribeag

4365

Frunză verde grâu mărunț
Inimă cu venin mult
Vine vremea să mă duc
Să mă duc din acest loc
Acest loc fără noroc.
Nu știu,-i vina locului
Pe la traiul omului.
Și-am zis verde lozioară
Inimă și inimioară
De-aș ajunge-n primăvară
Să te dau din piept afară.
Mult stai tristă și jicnită
Parcă ți vremea trecută.

(De la Ioana Bizău, 65 ani)

4366

Mândră floare-i norocu
Nu răsare în tot locu
Și nu-l are tot omu.
Ci răsare lângă vale
Cine-l află, bine-i pare.
Și răsare lângă tău

săvârșească o serie de acte, cât o călăuză pe drumul care-i stă deschis înainte. Acesta este sensul pe care l-a dat termenului căpitanul James Cook, cel care l-a auzit pentru prima oară în Polinezia. Tabu, observa el, este un concept complex, dar desemnează ceva care este interzis. Tabuul este definit în raport cu sacrul; divinitatea sau o forță cosmică este cea

Foto: Colecția P. Bilțiu Sânziene, Borșa

care impune norma. Acesta este motivul pentru care încălcarea lui este asociată cu o pedeapsă, o pierdere. Tabuul este și o normă colectivă. Ea se aplică fiecărui membru al grupului social și în felul acesta reglementează relațiile în cuprinsul societății, sau, în termenii lui Roy Wagner, ... *taboos serve to control and channel human interaction and collective activity through a system of negative differentiation, marking out certain persons, objects, and occasions by specifying what may not be done to, with, or on them.* (Op. cit., p. 234) – tabuurile servesc la controlul și direcționarea interacțiunii umane și activității comune printr-un sistem de diferențiere negativă, identificând anumite persoane, obiecte și împrejurări, specificând ce anume nu le trebuie făcut, nu trebuie făcut cu ei/ele sau făcut lor. - Fie că sunt impuse de oameni sau de zei, prohibițiile încorporează imperativul regulatoriu al culturii înseși – *Hence, whether its prohibitions are imposed by men or gods, incorporates the regulatory imperative of culture itself.* (p. 235-236). Într-una din cele mai vechi

Este ușor să aprinzi focul, îi mai greu să arzi în el.

atestări, Orfeu, vestitul cântăreț din liră al Traciei, pleacă în împărăția celor morți să-i roage pe Hades și pe Persefone să i-o înapoieze pe Eurydice, care murise mușcată de un șarpe scurtă vreme după căsătorie. Mișcat de dragostea lui pentru soție, cea pentru care se duce pe lumea cealaltă și tulburat de sunetele lirei, Hades promite să i-o dea înapoi. Formulează o singură condiție și anume ca el, aflat tot timpul înaintea ei, să nu întoarcă îndărăt capul și să se uite la ea atâta vreme cât se află în împărăția subpământeană. Dacă nu va fi capabil să respecte condiția, femeia va reveni în împărăția morților. Aproape de capătul drumului, Orfeu întoarce capul în urmă și o pierde pe Eurydice definitiv.

Fox William Sherwood (*Mythology of All Races*, Vol. I, *Greek and Roman*, Boston, Marshal Jones Company, 1916, p. 147) crede că bucuria de a o fi recuperat este cea care l-a făcut să uite de condiția impusă: ... *but, in the ecstasy of his joy at his recovery of her, he violated the condition, and Euridike was recalled to Hades, never more to return to earth.* El reia interpretarea lui Vergiliu din *Georgicele* (trad. lui Way): *He stopped: upon daylight's verge was Eurydice, almost his own! Forgetting, and heart-over-mastered he looked back ... 'O, Orpheus ... Farewell now! Compassed with limitless night am I swept away ... thine never more for aye'* (IV, II, 490-498). Egal de cunoscută este povestea lui Cupid și Psyche, așa cum o relatează Apuleius în *Măgarul de aur* (Cap. 22 – Cartea IV-VI). Autorul, născut în 125 e.n., și-a desăvârșit studiile la Carthagina și Atena, dobândind o bună cunoaștere a limbilor greacă și latină. După toate probabilitățile, versiunea latină a poveștii lui Apuleius este o versiune „modernă“ a unei mai vechi versiuni grecești.

Faima frumuseții lui Psyche, adorația pe care o trezește aceasta s-a făcut în dauna cultului lui Venus, pe care oamenii au început s-o ignore. Cu toate că e mai frumoasă decât cele două surori ale ei, măritate foarte bine, Psyche nu are un iubit. *She was wondered at of all, she was praised of all, but she perceived that no king nor prince nor any of the inferior sort did repair to woo her*, spune povestea (Apuleius, *The Golden Ass*, în traducerea lui William Adlington (1566), Collier Books, New York, 1962, p. 110-111). În aceste împrejurări, tatăl fetei cere oracolului lui Apollo de la Milet să-i spună care este destinul fiicei lui. Răspunsul pe care îl primește este că soțul care-i este ursit este un șarpe: *Let Psyche's corpse be clad in mourning weed/ And set on rock of yonder hill aloft:/ Her husband is no wight of human seed,/ But serpent dire and fierce as may be thought...* El este cel care îi va primi corpul pe vârful unui deal. Mâniei zeilor i se adaugă răzbunarea lui Venus, care îl trimite pe fiul ei, Cupid, să facă în așa fel ca fata să se îndrăgostească de un bătrân dezgustător. Contrar așteptărilor, Cupid se îndrăgostește el însuși de fată. Psyche pleacă să-și urmeze soarta, dar, din vârful dealului Zefirul o poartă într-o vale. Ajunge astfel într-un palat unde, noaptea este vizitată de Cupid. Înainte de revărsatul zorilor, acesta dispare, astfel că tânăra nu izbutește să-i vadă fața. Ea află că își va cunoaște soțul cu brațele și urechea, dar nu are dreptul să-i vadă chipul. Îndrăgostită de Cupid, Psyche acceptă condiția impusă. Scurt timp după aceea, cele două surori vin să-și vadă sora, sunt impresionate de bogăția pe care o văd în jur și gelozia le face să emită părerea că soțul este un monstru. Ele aduc argumentul că Psyche nu i-a văzut fața, dar și predicția oracolului și o consiliază să-l omoare, ceea

Cine-l pierde-i pare rău
Pe cum l-am pierdut și eu

4367

Câte flori îs pă pământ
Toate plâng de dorul meu
C-am avut norocul rău
Astăzi plâng și se jelesc
Mâine cad și se pălesc
Dar în anul viitor
Și mai mândre iar înflor'
Numai tinerețea mea
Nu-nflorea până-i lumea.

4368

Mamă, de când m-ai făcut
Nici un bine n-am avut
Parcă tot m-ai blastamat
Nu te-am blăstămat deloc
Dar ai fost fără noroc.

4369

Crenguță de busuioc
Tu ești floare cu noroc
La cei ce-i iubesc cu foc
Da' mie și badelui
Ai fost floarea dorului.

4370

Bate ceasu-n miezul nopții
Și dorm oamenii cu toții
Numa' cei fără noroc
Nu pot adormi deloc

**Spune-mi cu cine te însoțești, ca să-ți spun
cine ești.**

Numai cei care duc dor
Nu pot dormi binișor
(bădișor)

De la Maria Gherheș, 18 ani

4371

M-o blastamat măicuța
Să-mi petrec cu greu lumea
Arză-te focu urât
Pe toate le-ai norocit,
Pe mine m-ai pocăit.
La toate le-ai dat noroc,
Pe mine m-ai ars în foc.
Când măicuța m-ai făcut
Mai bine ai fi zăcut.
Că zăceai, nu te sculai
Pe mine nu mă făceai.

4372

Ai de grijă, cucule
Că te-or prinde fetele
Și ți-or smulge penele.
Că tu le-ai cântat cu foc
Da' nu le-ai adus noroc.

De la Măricuța Bizău -65 ani

4373

Hai măi mândruț pe la noi
Miercurea sara la joc
De-i veni, de nu-i veni
Vinu nu ți l-oi plăti
Că eu nu-s de-aceea fată
Să-mi fii drăguț pentru plată
C-am gura ca mierea
Și n-o dau la nimenea

ce ea acceptă: *O my most dear sisters, I heartily thank you for your great kindness towards me, ... for I never saw the shape of my husband, neither know I from whence he came; only I hear his voice in the night, in so much that I have an unknown husband, and one that loveth not the light of the day; which causeth me to suspect that he is some beast as you affirm.* (p. 125) – O, dragele mele surori, vă mulțumesc din inimă pentru marea bunătate pe care mi-o arătați ... fiindcă eu nu am văzut vreodată chipul soțului meu, nici nu știu de unde a venit, îi aud doar glasul noaptea, într-atât încât soțul mi-e necunoscut și unul care nu iubește lumina zilei, ceea ce mă face să bănuiesc că e un soi de fiară așa cum spuneți. – Psyche urmează sfatul, dar înainte de a-l ucide, se uită la el. Așa află că soțul ei este însuși Cupid. Descoperirea îi produce o bucurie intensă, fascinată ea continuă să-l privească, până când o picătură de ulei încins cade din lampă pe corpul iubitelui adormit. Acesta se trezește și dispare. Realizând pierderea, Psyche pleacă să-l regăsească. La capătul unor lungi suferințe, după ce este supusă la probe pe care le îndeplinește, ultima din ele cu ajutorul lui Cupid, scăpat din închisoarea unde era ținut de Venus, cei doi obțin de la Jupiter dreptul de a se căsători. Psyche capătă nemurirea. Mânia lui Venus se stinge, iar cei doi sfârșesc prin a trăi ca ființe egale. L. Șăineanu (*Basmele române*, Minerva, București, 1978, p. 86) crede că ideea fundamentală a narațiunii este *despărțirea îndelungată a doi iubiti nenorociți din cauza unei greșeli a femeiei*. El conchide că uneori cel care comite greșeala poate fi și bărbatul și că povestea, în diverse forme, poate fi regăsită în toate timpurile și pe toate continentele.

Este probabil că o versiune încă mai veche a narațiunii despre Cupid și Psyche este cea despre Urvasi și Pururavas, așa cum poate fi găsită în Rig Veda. Andrew Land (*Custom and Myth*, Harper and Brothers, 1885, New York) dedică subiectului un capitol („Cupid, Psyche, and the Sun-Frog“, p. 64-86) în care reproduce conținutul povestirii în versiunea pe care o oferă Max Müller, autorul ediției critice *Rig-Veda-Samhita*: Urvasi, a kind of fairy, fell in love with Pururavas, and when she met him she said: Embrace me three times a day, but never against my will, and let me never see you without your royal garments, *for this is the manner of women*. The Gandharvas, a spiritual race, kinsmen of Urvasi, thought she had lingered too long among men. They therefore plotted some way of parting her from Pururavas. Her covenant with her lord declared that she was never to see him naked. If that compact were broken she would be compelled to leave him. To make Pururavas break his compact the Gandharvas stole a lamb from beside Urvasi's bed. Pururavas sprang up to rescue the lamb, and, in a flash of lightning, Urvasi saw him naked, contrary to the *manner of women*. She vanished. He sought her long, and at last came to a lake where she and her fairy friends were playing *in the shape of birds*. Urvasi saw Pururavas, revealed herself to him, and, according to the Brahmana, part of the strange Vedic dialog was now spoken. Urvasi promised to meet him on the last night of the year: a son was to be the result of the interview. Next day, herkins folk, the Gandharvas, offered Pururavas the wish of his heart. He wished to be one of them. They then initiated him into the mode of kindling a certain sacred fire, after which he became immortal and dwelt among the Gandharvas. (p. 66-67) – Urvasi, un soi de zână, s-a îndrăgostit de Pururavas, și, când l-a

Cine se scoală de dimineață departe ajunge.

întâlnit, i-a spus: Iubește-mă de trei ori pe zi, dar niciodată împotriva voinței mele și să nu mă lași vreodată să te văd fără veștimente regale, *căci aceasta este datina femeilor*. Gandharvas, ființe supranaturale, neamuri ale lui Urvasi, s-au gândit că aceasta a zăbovit prea mult printre oameni. Au pus atunci la cale un mod de a o despărți de Pururavas. Legământul cu stăpânul ei spunea că ea nu trebuia să-l vadă niciodată în pielea goală. Dacă această învoială era încălcată, ea era silită să-l părăsească. Ca să-l facă pe Pururavas să calce înțelegerea, Gandharvas furară un miel de lângă patul lui Urvasi. Pururavas țâșni să salveze mielul și, pentru o clipă Urvasi l-a văzut gol, împotriva *datinei femeilor*. Ea dispăre. El o caută multă vreme și, în cele din urmă, a ajuns la un lac unde ea și zânele ei prietene se jucau *preschimbate în păsări*. Urvasi îl văzu pe Pururavas, i se dezvălui și, potrivit lui Brahmana, urmă o parte a unui ciudat dialog vedic. Urvasi promise să-l vadă în ultima zi a anului; un fiu avea să fie rezultatul întâlnirii lor. În ziua următoare, rubedeniile ei, Gandharvas, îi împliniră lui Pururavas cea mai mare dorință. El dorea să fie unul de-al lor. Atunci l-au inițiat în modul în care se aprinde un anume foc sacru, după care deveni nemuritor și rămase printre Gandharvas. Max Müller interpretează povestea ca expresie a relației dintre zori și zi. În spiritul metodei filologice de interpretare, al cărei adept este, el pornește de la analiza

Foto: Colecția P. Bilțiu, Sânziene, Borța

**Ce-i prea mult nu-i sănătos, dar
nici mult pe mult nu strică.**

Că-mi țin gura pentru mine
Ca să-mi fie-n lume bine.

4374

Mult mă-ntreabă iedera
De ce nu-s verde ca ea
Iederea poate fi verde
Că numa la umbră șede
Iederea n-are mâhuri
Să iasă de sub corciuri
Iederea n-are picioare
Să iasă din umbră la soare

4375

Săraca a mea inimă,
Și-n miez de noapte suspină.
Cum n-a suspina din greu
Petrecând atâta rău?
Cum n-a suspina cu jele
Petrecând atâtea rele?
Nu-i un ceas, nu-i un minut
Să nu plâng în așternut.
Nu-i un minut, nu-i un ceas
Să n-am lacrimi pe obraz.
Da' de lacrimi nu bag seamă
Că le șterg cu cea năframă.

4376

Măicuță, măicuța mea
Vai de inimioara mea
Vai și de zilele mele
Una-i bună, zece-s rele
Petrecând pe cele zece
Din cea bună n-am ce face.

De la Maria Mariș, 59 ani

4377

Peste vârful Măgurii
Crește iarba dragostii
Du-te mândro și o ia
Și uită dragostea mea
Du-te, mândro, și o ciuntă
Și de-a mea dragoste uită.

4378

Avut-am bine în viață
Când eram la mama-n brață
Că de când am crescut mare
Numai dor și supărare

Dar de când mare-am crescut
Numai amar am avut.

4379

Și-aseară-am trecut pe coastă
Mândruț, p'ângă casa voastră
Și m-am uitat pe fereastră
Mă-ta da cu pumnii-n masă
Că-i treb'e noră frumoasă
Nu ca mine negricioasă
La potică nu știu mere
Nici unsoare nu știu cere
Nici pă obraz nu știu pune
Și-oi trăi mai neagră-n lume

4380

Hai, bade, să ne iubim
C-amândoi ne potrivim
și la ochi, și la sprincene
Ca doi porumbei la pene.
Bade, dorul tău și-al meu
Aduna-l-ar Dumnezeu
Și l-ar face-un singur dor
Tu să trăiești, eu să mor.
Tu să trăiești mult și bine
Până te-i urî de lume

4381

Frunză verde caluper
La mama urâți mă cer
Lasă, mamă, nu mă da
Până-oi grăi cu badea
Cu badea și cu Iza
Și nu cred că m-or lăsa
Face-m-oi violă-n strat
Și-oi umbla sara pân sat
Să văd ce gânduri îl bat.
Mi-oi pune struțu-n cunună
Și-oi trăi cu voie bună
Cu alt mândruț împreună
Tu-i pune struțu-n curea
Și-i trăi cu voie rea
Cu cine nu ți-a plăcea.

4382

Măi mândrior, măi iubit
Și de mine despărțit
Mult trăim noi cu iubire
Fără leac de despărțire
O zi de nu ne-am văzut
Doamne, mult ni s-o părut

numelor celor doi eroi și găsește că Urvasi ar fi însemnat în sanskrită *zori*, iar Pururavas *soare*. În poveste, zorii dispar atunci când văd lumina soarelui, dar se reîntâlnesc în amurg. Pornind de la etimologia numelor celor doi eroi, Adalbert Kuhn (*Herabkunft des Feuers, und des Göttertranks. Ein Beitrag zur Vergleichenden Mythologie der Indogermanen*, Berlin, F. Dümmler, 1859, p. 86-89) vede în aceeași poveste un mit al focului, dar posibilitățile de interpretare pe care le oferă metoda filologică sunt încă mai mari, fiindcă Roth sau C.W. Cox au produs sensuri diferite și, de aici, concluzii divergente. În mod neașteptat, susținători ai metodei filologice de interpretare a miturilor pot fi întâlniți până în zilele noastre. Gertrude Jobes, *Dictionary of Mythology, Folklore, and Symbols* (The Scarecrow Press, Inc., New York, 1961) afirmă că tabuul în discuție este un mit al anotimpurilor, în care iernei (întunericului) îi este interzis să vadă lumina (vara), sau invers – *The tabu is usually related to seasonal myths, darkness (winter) being prohibited from seeing light (summer) or vice-versa.* (Vol. 2, p. 1012). Lang emite un punct de vedere diferit. Potrivit lui, elementul esențial al mitului este interdicția formulată de Urvasi: *for this is the custom of women* (p. 71), în traducerea lui Müller, *for this is the manner of women*, că așa e datina (felul de a fi) al femeilor. Textul este un mit care ar ilustra astfel o interdicție întâlnită în cadrul obiceiului nupțial, *a nuptial etiquette* (p. 72).

Foto: Colecția F. Săteanu, Obiecte muzeu, Budești

Mărul nu pică departe de pom.